

11. Лотоцький О. Українські джерела церковного права. – Варшава, 1931. – 297 с.
12. Мартирологія Українських Церков. У 4-х т. – Т.І. Українська православна церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України / Упоряд. О. Зінкевич, О. Воронін. – Торонто – Київ: Генеза, 1997. – 439 с.
13. Павелко І. Україна-Русь і московізм (науково-популярний нарис). – Буенос-Айрес – Київ: Генеза, 2000. – 182 с.
14. Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14 – 30 жовтня 1921 року. Документи і матеріали / Упор. Михаличенко Г.М., Пилявець Л.Б., Преловська І.М. – К.: Стилос, 1999. – 516 с.
15. Преловська Ярина. Надбання власної ієрархії Українською Автокефальною Православною Церквою // Розбудова держави. – 1996. – № 8. – С.50 – 54; Басишина Л., Пилявець Л., Чуприна В. Переслідування УАПЦ // Український церковно-історичний журнал. – 2001. – № 1. – С.59 – 64.
16. Солдатенко В.Ф. Незламний. Життя і смерть Миколи Скрипника. – К.: Генеза, 2002. – 293 с.
17. Турченко Ф., Ігнатуша О. Українська автокефальна // Вітчизна. – 1989. – № 12. – С.166 – 175; Ігнатуша О.М. До історії Української автокефальної православної церкви (1921 – 1930) // Питання історії СРСР. Вип. 36. – Харків: Рідний край, 1991. – С.47 – 54; Пашенко В.О., Рибачук М.Ф. Першоієрарх нової української церкви митрополит Василь Липківський // УІЖ. – 1993. – № 2 – 3. – С.48 – 57.
18. Центральний державний архів вищих органів влади і управління (далі ЦДАВО України). – Ф.3984. – Оп. 3. – Од.зб. 19. – 184 арк.
19. ЦДАВО України. – Ф.3984. – Оп. 4. – Од.зб. 149-а. – 382 арк.
20. ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 4. – Од.зб. 137. – 211 арк.
21. ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 4. – Од.зб. 167. – 191 арк.
22. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Од.зб. 2318. – 94 арк.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Романько Ірина Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: культурно-освітні процеси в Україні (20-ті роки ХХ ст.).

УДК 94 (477) “1918 /1920”(= 411.16)

ДИРЕКТОРІЯ ТА ЄВРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ

Олег СИНЕНКО (Кіровоград)

У статті розглядається питання ставлення Українського уряду до єврейських погромів періоду визвольних змагань.

Ключові слова: Директорія, погроми, антисемітизм.

В статье рассматривается вопрос об отношении Украинского правительства к еврейским погромам в период украинской революции 1917-1920 гг.

Ключевые слова: Директория, погромы, антисемитизм.

The article considers the question on respect Ukrainian government from gudaic's pogroms in time of ukrainian revolution of 1917-1920.

Key words: Direkctoriya, pogroms, anti-Semitism.

Метою статті є висвітлення позиції Директорії та її керівників, В. Винниченка і С. Петлюри в стосунках з єврейською громадою; спроба проаналізувати причини негативного ставлення до єврейства певної частини населення та наявність і ступінь вини Симона Петлюри у єврейських погромах в Україні.

У публіцистичній та історичній літературі, присвяченій проблематиці єврейських погромів у період української революції 1917—1920 рр., особливе місце займають праці єврейських авторів, свідків подій [1].

Спиряючись на австро-німецьке військо, Центральна Рада повернулася до Києва [8, с. 7], але через кілька тижнів на зміну їй прийшов режим німецького ставленика Павла Скоропадського [8, с. 76]. Восьмимісячне правління гетьмана було періодом реакції на попередні економічні, соціальні та національні реформи Центральної ради [3, с. 144]. Зокрема, уже 15 липня 1918 р. був анульований Закон про національно-персональну автономію для меншостей в Україні [6, с. 11]. Широке народне невдоволення гетьманським урядом прискорило його падіння. Невдовзі в Україні розпочалося повстання, на чолі якого стала Директорія — тимчасовий повстанський уряд, що складався з Володимира Винниченка, Симона Петлюри, Федора Швеця та Андрія Макаренка [4, с. 110]. 14 грудня 1918 р. війська Директорії зайняли Київ, а в сільській місцевості партизанські загони встановили владу нового уряду ще раніше.

У ці бурхливі дні Винниченко й Петлюра виявили себе палкими поборниками політичної незалежності України. Обидва вони були членами Української соціал-демократичної партії, але значно розходилися в підході до багатьох ключових проблем. Як утопічний соціаліст, Винниченко вважав соціально-економічні чинники вирішальними в революційній боротьбі. Через це він постійно хитався між національними інтересами і своєрідним донкіхотством — різновидом соціалістичного ідеалізму. Такі хитання, принаймні частково, могли б пояснити певну непослідовність Винниченка як політика. Петлюра ж намагався втілити ідеали соціальної справедливості й рівності тільки в рамках суверенної української республіки. Виходячи з цього, він приділяв велику увагу саме практичним аспектам боротьби за незалежність. Це дало підстави деяким дослідникам помилково оголосити Петлюру крайнім націоналістом і приписувати йому дискримінаційні нахили, плекання національної винятковості тощо [6, с. 12]. За браком кращого слова ми могли б охарактеризувати Петлюру як націоналіста, але в найширшому розумінні цього поняття. Важливо усвідомити, що передусім він був “самостійником”, тобто людиною, для якої досягнення національної незалежності являло собою необхідну передумову здійснення всіх інших

завдань. Варто додати, що, попри всі розбіжності в поглядах, як Петлюра, так і Винниченко були переконаними прихильниками демократії.

Аналізуючи події, які відбувались в Україні, — загальне погіршення соціально-політичних умов, поразка й деморалізація українського війська — усе це збурило приховане невдоволення та застарілі забобони щодо єврейського населення. Євреї стали тим козлом відпущення, на якого вилилися всі образи, болі й кривди місцевих жителів. Це і вбачається головною причиною єврейських погромів в Україні під час революції.

З'ясування причин цих погромів за тривожних часів революції, іноземної інтервенції та громадянської війни — проблема досить складна. Саме на цьому тлі, враховуючи всю сукупність глибоких та давніх соціально-економічних протиріч й антагонізмів, і слід розглядати ті жахливі події, які поглинули Україну під час одного з найкритичніших періодів її історії стосовно євреїв.

Аналізуючи причини єврейських погромів, ми дійшли висновку, що: по-перше, трагедія українського єврейства була значною мірою наслідком діяльності царського уряду. Взагалі антисемітизм являв собою характерну рису імперської внутрішньої політики, особливо на початку 1880-х років. У розпалі пропагандистської війни з революційним рухом уряд безнастанно твердив, що підривна агітація та підпільна діяльність є справою рук євреїв. Відчуваючи підтримку правлячих кіл, ряд організацій розгорнув кампанію ненависті проти єврейського населення. Юдофобія царського уряду досягла апогею за часів Миколи II. Цар не тільки прийняв звання почесного члена “Союза русского народа”, більш відомого як “чорна сотня”, а й виділив із власних коштів понад 12 млн. рублів на друк та розповсюдження антисемітської літератури [6, с. 14-15]. Ця література заводнювала головним чином райони “смуги осілості”, тобто Україну, Білорусію та Литву. Зусилля “чорної сотні” дали свої наслідки: завжди знаходилися селяни, що з ненавистю дивилися на городян (більшість яких були або росіянами, або євреями), котрі в їхніх очах (і це відбивало реальну ситуацію в Україні) уособлювали владу та власність, по-друге, враховуючи на досить промовисту неучасть євреїв в антигетьманському повстанні, та відкрите вороже ставлення до української державності, хода “світового комунізму” штовхнула єврейських соціалістів до російського табору, а потім і до більшовизму. Дехто приєднався до російських націоналістичних кіл, прагнучи відновлення “єдиної неділимої Росії” [4, с. 201]. Пишучи про політичні уподобання українських євреїв, видатний правник Арнольд Марголін зазначав: “Але факт залишається фактом... Багато євреїв було як серед більшовиків, так і, принаймні спочатку, в лавах армії Денікіна. І навпаки, український рух майже не приваблював євреїв” [6, с. 16]. Але якими б не були статистичні дані, не виникає сумніву в тому, що позиція євреїв значно вплинула на українсько-єврейські стосунки.

Разом із тим є фактом те, що велика кількість політично активних євреїв, особливо молодь, приєдналися до більшовиків, чия рішучість, революційне завзяття та інтернаціоналізм украї приваблювали їх. Професор Леонард Шапіро, який вивчав роль євреїв у революційному русі, підкреслював, що участь євреїв у діяльності партійних організацій усіх рівнів мала неабияке значення. З-поміж 21 члена Центрального комітету РКП(б) було п'ятеро євреїв, серед них Троцький та Свердлов. Але ще більшу роль виконували євреї в низових партійних організаціях. Як пише Шапіро, "багато дрібних партійних функціонерів були євреями — особливо це стосується ЧК", і якщо комусь "не пощастило і він потрапляв до рук чекістів, то, скоріше за все, йому було не минути зустрічі, а то й кулі слідчого-єврея" [6, с. 15].

Отже, урахувуючи ці чинники, неважко зробити висновки, чому в українців виникли підстави вороже ставитися до євреїв, звинувачуючи їх у більшовистській інтервенції, та в постійних підбурюваннях проти України та її незалежності. Тож, сукупність історичних, соціальних, економічних та політичних чинників, з яких, власне, складалася ворожнеча між українським та єврейським народами, підсилена більшовицькою агітацією, створила ту вибухову ситуацію, яка й призвела до трагічних погромів. Немов зі споду підняті "отамани" та "батьки" використовували цю ситуацію для власних потреб, апелюючи до найпримітивніших інстинктів своїх прибічників, потураючи їхньому злодійству.

Не можна не розглянути ставлення профспілок до єврейських погромів. В умовах загального хаосу в Україні 1919 року почалися погромницькі акції проти євреїв. Професійні організації всіляко намагалися привернути увагу до єврейських погромів, які дуже негативно позначилися на національно-визвольній справі, підривали внутрішню стабільність Української Народної Республіки, послаблювали її в боротьбі із зовнішніми ворогами. Свій голос у пресі проти єврейських погромів підняв Уцентропроф. В опублікованій з цього приводу резолюції висловлювався рішучий протест проти цього явища. "Піднімаючи голос обурення проти погромних жахів, – зазначалося у цьому документі, – Уцентропроф тим самим протестує проти діючої системи управління, в умовах якої такі жахи стали можливими" [7, с. 134]. Тобто в протесті містилися фактично звинувачення Директорії, якщо не прямо за погромницькі акції, то за ту суспільно-політичну обстановку, в якій останні могли відбуватися.

Звернімо увагу на пояснення самого В. Винниченка про причини єврейських погромів "...фізична сила, військо лишалось у руках елементів ("Головний Отаман" С. Петлюра – О. Л.), які або не розуміли революції або були явними контрреволюціонерами й навіть контрукраїнцями. В цьому ж полягає причина й тих єврейських погромів, які почались незабаром по вступі Директорії в Київ, потім такою страшною, кривавою пошестю розлились по всій Україні. Не маючи глибоких, захоплюючих солдатські маси соціально-революційних лозунгів, отамани мусіли чимсь підбадьорювати "козацький

дух”. І “давали хлопцям погуляти”, як говорилося тоді. Ні для кого уже тепер не секрет, що переважно сама офіцерня підбивала до цього солдат. І також не секрет, що ні одного з таких злочинців отаманською владою не було ні розстріляно, ні навіть якось покарано. А коли голова Директорії став вимагати в Головного Отамана пояснення, то С. Петлюра сердито відповів : “А чого ж вони (євреї) не боролись з нами проти гетьманщини?!” І коли Головний Отаман говорив і думав, що євреї заслужили погрому, то що могли думати, говорити і робити отаманці ?.. І не було ні кари, ні управи, ні суду, ні контролю над цими злочинцями і ворогами не тільки революції, але й національного руху. Бо вся система військової влади була збудована й свідомо Головним Отаманом і неголовними отаманами піддержувана так, щоб над ними не було ніякого контролю ” [4, с. 188]. Але то було пояснення В.Винниченка.

Національна політика Директорії, у тому числі її активна боротьба з єврейськими погромами, не була популярною. Однак, Петлюра й Винниченко та інші видатні діячі української революції не зраджували своїх принципів і продовжували опиратися будь-яким юдофобським настроям. На жаль, можливості Директорії були вкрай обмежені, і всі її зусилля виявилися марними.

Першим урядовим документом, спрямованим на захист єврейського населення, була прокламація від 12 квітня 1919 р. У ній зазначалося: “Український уряд буде всіляко боротися з порушеннями громадського порядку, викриватиме й суворо каратиме заводіяк, злочинців та погромників. І перш за все уряд не потерпить ніяких погромів, спрямованих проти єврейського населення України, і вживатиме всіх засобів для знешкодження цих мерзенних злодіїв” [2, с. 214]. Наступного дня верховне командування українського війська видало наказ про арешт та віддання під трибунал усіх вояків, що підбурювали козаків брати участь у погромах. Слід зазначити, що ініціатором й автором антипогромних наказів був саме Петлюра. Його недоброзичливці твердять, ніби всі ці заходи мали єдину мету — справити враження на західні держави. Але з огляду на факти цей погляд не витримує ніякої критики. Щоб оцінити поведінку людини та мотиви її вчинків, існує лише один спосіб, в основі якого лежить сформульований Аристотелем принцип: “Усяка дія є виявом ества”, або ж біблійне: “Кожне дерево пізнається за плодами його”. Та й якою ще міркою можна виміряти те, що спонукає нас чинити так чи інакше? Боротьба Директорії проти погромів та інших насильств мала різні форми. Директорія зробила іще один крок, викорінюючи насильство та анархію. 27 травня 1919 р. було прийнято закон про утворення Надзвичайної комісії для розслідування єврейських погромів. Ця Комісія мала не лише виявляти їхніх безпосередніх винуватців, а й боротися з антисемітською пропагандою в Україні. Учасники погромів передавалися до спеціально створених військових трибуналів. Особливе

значення мало те, що серед членів Комісії були представники єврейського населення [5, с. 57].

Не менш важливим є наказ, виданий Петлюрою своїм військам 26 серпня 1919 р., в якому він закликає козаків не “спричинятися до тяжкої недолі євреїв. Хто ж допускається такого тяжкого злочину, той є зрадник і ворог нашого краю й мусить бути усунений від людського співжиття” [2, с. 215].

Активна боротьба Директорії проти погромів та різного роду підбурювальної агітації принесла певні результати. Особливо помітним це було в період між червнем та жовтнем 1919 р. Тоді ж Соломон Гольдельман констатував поліпшення становища, зазначивши, що невдовзі “реальна військова влада буде в руках отамана Петлюри, він визначатиме поведінку підлеглих йому командирів та війська, а не навпаки” [6, с. 20].

Отже, своєю політикою Петлюра намагався поліпшити становище українських євреїв, припинити погроми. Але гірка іронія полягає в тому, що саме тоді, коли єврейські делегації вихваляли Петлюру за його конструктивну працю, за кордоном, у тому числі в більшовицькій Росії, його зображали лютим антисемітом, на руках якого запеклася єврейська кров. І все це було не випадково. Вороги української держави сподівалися дискредитувати українців, паплюжачи чесне ім'я людини, котра уособлювала політичні ідеали нації. На жаль, навіть сьогодні деякі політичні сили продовжують спекулювати цією темою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гольдельман С. "Євреї та Україна" 1921. – 153 с. Гольдельман С. Жидівська національна автономія на Ураїні 1917–1920 рр. – Мюнхен, 1963. – 170 с. Гольдельман С. Листи жидівського соціал-демократа про Україну // Матеріали до історії українсько-жидівських відносин за часів революції. – Відень, 1921. – 127 с. Чериковер Й. "Антисемитизм и погромы на Украине в 1917–1918 " Берлін, 1923. – 173 с. Марголин А. "Украина и политика Антанты".
2. ЦДАВО України. – Ф.1429. – Оп.2. – Спр. 81. – Арк.214.
3. Нариси історії професійних спілок України // Федерація професійних спілок України. Андрусишин Б.І. Розділ III. – К., 2002. – 729 с.
4. В.Винниченко. Відродження нації. – К., 1990. – Ч.3. – 256 с.
5. Гольдельман С. Листи жидівського соціал-демократа про Україну// Матеріали до історії українсько-жидівських відносин за часів революції. – Відень, 1921. – 127 с.
6. Гунчак Т. Симон Петлюра та євреї. – К., 1993. – 47 с.
7. Колесников Б. Профессиональное движение и контрреволюция: Очерки профессионального движения на Украине. – К., 1928. – 215 с.
8. Кульчицький С.В. Історія України. – К., 1992. – 510 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Синенко Олег Леонідович – викладач кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси – проблеми визвольних змагань 1917 – 1920 років у системі суспільних координат.